

Michael Branch

University of London

A.J.Sjögren: ensimmäinen tutkija vanhan runon mailla

Vuonna 1826 *Suomen kansan vanhoja runoja, ynnä myös nykyisempiä lauluja* -nimisen julkaisusarjan toisessa osassa Zachris Topelius vanhempi totesi, että:

Maailmassa on vain yksi ainoa paikkakunta, ja tämä on Suomen rajojen ulkopuolella useissa Vienan kuvernementin pitäjissä, erikoisesti Vuokkiniemellä, missä muinaiset perinteet ja sankarikertomukset säilyvät eheinä ja koristelemattomina. Väinämöisen ääni laulaa edelleenkin siellä, sekä kannelta että sampoa soitetaan vielä nykyään. Sieltä sain kauneimmat runoni /. . ./ Epäilemättä uusiakin löytöjä voidaan sieltä odottaa.

Tiesikö Topelius tätä profeetallista kappaletta kirjoittaessaan, että Anders Johan Sjögren oli suurin piirtein samaan aikaan käynyt Vuokkiniemen eri kylissä ja laulattanut, ensimmäisenä suomalaisena, paikkakunnan kuuluisia eppisten runojen laulajia? Tiesipä hän tai ei, kumpakaan miestä ajoi eteenpäin samaa aate. Sjögren saapui Vienan-Karjalaan vuonna 1825

toteuttaessaan Pietarin Tiedeakatemia ja Porthanin suunnitelman Pohjois-Venäjän tutkimusmatkasta.

Matka-ajatusta oli ruvettu uudelleen innokkaasti tutkimaan vuonna 1815. Tarkoituksena oli silloin lähettää kielimies ja sanakirjan tekijä Gustaf Renvall matkalle. Koska tämä ajatus ei onnistunut, Renvallia nuorempi Sjögren hyväksyi suunnitelman omakseen. Neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1819 maisteriksi valmistuttuaan hän sai Renvallin avulla kotiopettajan paikan Pietarista piispa Cygnæuksen perheestä ja vuotta myöhemmin hänestä tuli venäläisen valtiomiehen ja mesenaatin, kreivi Rumjantsevin, kirjastonhoitaja: hänen hoitamassaan kirjastossa oli koko Venäjän paras historiallinen kokoelma, josta Sjögren imi tietoja, rupesi julkaisemaan suomalaista historiaa ja kulttuuria koskevia artikkeleita ja voitti lopuksi ministerisihteeri, kreivi Robert Henrik Rehbinderin luottamuksen. Kun Sjögren vuonna 1823 ojensi kreivi Rehbinderille tutkimusmatka-ehdotuksen raha-anomuksineen, ministerivaltiosihteeri tajusi heti, mistä oli kysymys, koska anomus toteutti hänen entisen opettajansa Porthanin oppeja. Pian sen jälkeen Sjögrenille ilmoitettiin, että hänelle oli keisarin suomalaisten asioiden käsirahastosta myönnetty neljän vuoden tutkimusvarat.

Sjögrenin kreivi Rehbinderille antamassa ranskan-kielisessä matkasuunnitelmassa puhutaan tarpeesta etsiä

suomen kielen jälkiä muun muassa komien,
permilaisten, hantien ja mansien luota, koska —
Sjögrenin sanoin — kielten, perinteiden ja
elämäntapojen perusteella oli syytä arvella näiden
kansojen olevan suomalaisille sukua. Vedoten
Porthaniin Sjögren jatkaa:

Ikuinen Porthanimme oli oikeassa halutessaan, että
suomea täysin hallitseva tiedemies tutkisi ja
vertailisi kaikkia niitä kieliä. / . . . / Niinpä tämä
tiedemies kävisi kaikkien näiden kansojen luona;
hänen matkansa alkaisi Venäjän karjalaisten luota,
lähellä Laatokkaa ja Aunuksen järveä ja ulottuisi Ob-
joen ja Konda-joen hantien luo . . .

Matkasuunnitelman merkitys kansallisaatteen
kannalta käy ilmi matkasuunnitelman viimeisestä
lauseesta (Martti Haavion suomennoksessa):

On varmaa, että suomalaiset tutkimukset valaisivat
myöskin Venäjän historiaa, koska Nestorin mukaan
suomalaiset asuttivat ennen vanhaan koko Pohjois-
Venäjää. Olisi näin ollen välttämätöntä, että
sellainen matkamies kadottamatta näköpiiristään
päämaaliaan, kielitiedettä, kohdistaa myös
huomionsa tapoihin ja tottumuksiin,
perinnäistietoihin, kansallisiin tarinoin ja
lauluihin, sanalla sanoen kaikkeen, minkä täytyy
kuulua näiden kansojen historiaan.

Melkein puolitoista vuotta kului ennen kuin matka pääsi alkamaan. Tämän ajan Sjögren käytti lukemiseen ja tutkimusvälineiden valmisteluun. Samalla hän koetti myös löytää itselleen matkatoverin. Hän antoi sanan kiertää kansallismielisten piireissä, ja kolme kuuluisaa maanmiestä tarjoutui tähän tehtävään. A.I.Arwidssonin Sjögren joutui hylkäämään, koska hän pelkäsi Arwidssonin kapinoitsijamaineen herättävän poliittisia epäilyksiä ja rajoittavan tutkimusten laajuutta ja tehoa. C.A.Gottlundin tarjousta Sjögren ei voinut ottaa vastaan, kun entinen koulu- ja opiskelutoveri asetti sellaisen ehdon, että Sjögrenin olisi pitänyt heti alussa luovuttaa Gottlundille puolet apurahasta ja antaa hänelle oikeus matkustaa yksin, milloin tahansa hän olisi halunnut. Abraham Poppiuksesta oli lopulta tulossa matkatoveri, mutta tämäkin aie epäonnistui viime hetkellä, kun Poppiuksen kirkolliset virkavelvollisuudet estivät häntä lähtemästä matkalle.

Matkalle Sjögren lähti Pietarista 25. kesäkuuta 1824, mukanaan Pollux-niminen villakoiransa. Matka kesti melkein viisi vuotta. Kulkien hevoscärryissä, reessä ja ahkiossa, laivalla ja veneellä, ratsastaen ja kävellen tämä pienikokoinen, noin 45 kiloa painava sitkeä mies matkusti noin 12 000 kilometriä.

Jokainen arkisto matkan varrella, olipa se yksityisen, luostarin, kirkon tai valtion hallussa, joutui hänen tutkimuksensa kohteeksi; suuri osa hänen

aineistostaan tuli kuitenkin tavallisten ihmisten kertomuksista ja Sjögrenin omista havainnoista. Palatessaan Pietariin vuonna 1829 hänellä oli saaliinaan itsetehtyjä kielioppeja monista kielistä ja murteista, runokokoelmia, paikannimiluetteloita ja kaikenlaisia tilastoja.

Tarkan kuvan siitä, missä Sjögren kävi ja mitä hän teki, voi saada selville eri lähteistä. Matkan aikana hän piti päiväkirjaa siitä missä kulki ja miten, ja siihen hän kirjoitti talteen myös valikoiden joitakin tieteellisiä havaintojaan; julkaisematon matkapäiväkirja sisältää noin tuhat sivua ja sitä säilytetään Helsingissä. Tieteellisiä havaintoja hän teki enimmäkseen erityisiin vihkoihin; näitä säilytetään Pietarin Tiedeakatemian arkistossa ja ne odottavat edelleenkin kunnon tutkimusta. Matkalta hän lähetti ainakin 140 kirjettä tuttavilleen eri puolille Suomea ja Venäjää. Matkan aikana, vuonna 1828, Sjögren julkaisi melkein 400-sivuisen kertomuksen Lapista ja Pohjois-Suomesta nimeltään *Anteckningar om församlingarne in Kemi-Lappmark* (Muistiinpanoja Kemin Lapin pitäjistä). Matkaa seuranneen viiden vuoden aikana Sjögren julkaisi Pietarin Tiedeakatemian eri julkaisusarjoissa—kuten jo mainitsin—kuusi laajaa tutkimusta Pohjois-Venäjän suomensukuiusten kansojen esihistoriasta.

Näistä eri lähteistä on mahdollista koota palapelin tavoin suhteellisen luotettava kuva Sjögrenin matkan

vaiheista ja siitä miten hänen omat käsityksensä muuttuivat ja kehittyivät matkan kuluessa. Tutkimukset alkoivat Novgorodin kaupungin arkistoista, mistä Sjögren etsi olemassa asiakirjoja, ennenkuin hän lähti tekemään kenttätyötä. Ensimmäinen vuosi kului Laatokan ja Aunuksen Karjalassa, missä hän kulki ristiin rastiin määritellessään murteiden luonetta. Tähän matkan vaiheeseen kuului muun muassa vepsäläisten varsinainen identifioiminen, kun siihen asti venäläiset olivat pitäneet heitä vain karjalaisten yhtenä ryhmänä. Puhun vepsäläisistä tarkemmin seuraavassa luennossani.

Pohjois-Karjalan ja sen jälkeen Vienan-Karjalan tutkiminen alkoi varsinaisesti heinäkuussa vuonna 1825. Sjögren kävi kaksi kertaa Vienan-Karjalassa. Viimeisen tutkimusmatkan hän teki nimenomaan heinä- ja elokuussa 1825, jolloin hän kulki enimmäkseen vesiteitse; seitsemän kuukautta myöhemmin, palatessaan Venäjän Lapista hän kävi lyhyesti taas Vienan-Karjalan itäisissä osissa matkalla Arkangeliin Vienan Kemin kautta. Tarkempi kuvaus hänen Vienan-matkastansa valaisee harvinaisella tavalla 1800-luvun tutkimusmatkailijan työn luonnetta, koska meidän on muis-tettava, että tämä Sjögrenin Vienan Karjalan matka oli tavallaan *terra incognita*'n lähtemistä. Sjögren oli ensimmäinen tiedemies, joka oli koskaan käynyt noissa sisämaan kylissä.

Siihen aikaan tiedemiehen tehtävä oli kartuttaa tietoja alueen kaikista ilmiöistä, kuten aiemmin siteeraamani matkasuunnitelma osoittaa. Tällaista siihen aikaan tyypillistä työmenetelmää Sjögrenin Vienan Karjalan matka kuvaa erinomaisesti. Itse matkan suunta ja matkan tapa eivät missään nimessä olleet satunnaisia, vaan esimerkki Porthanin välittämstä 1700-luvun hyödyntämisperiaatteesta parhaimmillaan. Kuten Sjögren ilmoitti kirjeissään eri ystävilleen ja myöhemmin korosti Kemin Lappia koskevassa kirjassaan, hän tutki tällä matkalla muun muassa mahdollisuuksia raivata vesikulku tie Vienanmerestä Karjalan ja Suomen kautta Pohjanlahteen Vienan ja Suomen köyhien kauppaolujen parantamiseksi. Tästä selittyy Sjögrenin yksityiskohtaisen tarkka paikannimikokoelma tältä matkalta. Hänen päiväkirjaansa on merkitty yli 270 paikannimeä: koskia, järviä, lampia, lahtia, jokia, puroja, kyliä, taloja; välimatkojen pituudet merkittiin muistiin; erikoisesti kiinnitettiin huomiota niihin kohtiin, missä vene täytyi vetää tai kantaa.

Samalla kun Sjögrenin päiväkirjasta heijastuu tutkimus-matkailijan kokonaiskeräämismenetelmä, siinä säilyy myöskin välähdyksiä siitä, miten hänen ajatuksensa hahmottuivat: on niin kuin päiväkirja olisi hänen keskustelutoverinsa, jonka kanssa hän tarkastelee keräämäänsä aineistoa ja kokeilee mahdollisia teorioita, ennenkuin hän uskaltaa tarjota niitä maailmalle

julkaisujensa sivuille. Tässä näemme Sjögrenin
inhimillisen puolen: näemme ennen kaikkea prosessin,
miten kansallismielisten nouseva sukupolvi muodosti
käsityksensä: mistään muualta maailmassa emme voi
seurata niin selvästi, miten Johan Herderin
kansallisfilosofia toteutui poliittiseksi ilmiöksi.
Kuvannollisesti sanottuna Sjögrenin paperit ovat kuin
tieteellisen kokeen koeputki: tämä näkyy vielä
selvemmin, kun Sjögren vertailee kieli- ja kansatieteen
aineksia identifioidakseen sen, mikä on suomalaista,
mikä karjalaista ja mikä venäläistä; se käy myös ilmi, kun
hän yritti kartoittaa sitä aluetta, missä ja miten
kalevalaisia runoja lauletaan.

28. kesäkuuta 1825 Sjögren lähti Kajaanista
matkalle Sot-kamoon, missä hän tutki muutaman päivän
kirkonkirjoja ennen lähtöään venematkalle rajan
suuntaan. Vasta 14. heinä-kuuta lähestyessään rajaseutuja
Sjögren rupesi miettimään tunnusomaisia eroja.
Tarkasteltuaan rakentamistyylin eroa hän jatkaa:

"Varmaankin vallitsee lähimpien Vienan karjalaisten
ja suomalaisten välillä jonkinlainen kateus ja
epäsopu, jota ruokkivat myös vastakkaiset pyyteet
rajaseutujen halutuista alueista—vuodesta 1596—
useimmat niin kuin suomalaiset näyttävät todella
perinteisesti tuntevan, ettei raja kulje kuten nykyisin,
vaan *Kivijärven* kautta. Että näin on voinut olla
menneisyudessa, sen myöntävät myöskin karjalaiset

itse. Kun minua saattanut eukko halusi säilyttää naapureitaan sanomalla, että minä olin tulossa ajamaan heidät pois, jouduin sitten kahden karjalaisen mummon avulla, jotka olivat heti halukkaita soutamaan minut *Wornanniemestä Tetriniemeen*, rauhoittamaan naapureita ja pystyimme sitten jatkamaan keskustelua heidän keskinäisistä suhteistaan. Jos tämä kiistanalainen maankamara yhdistettäisiin uudelleen *Ruotshiin*, joksi he sitä kutsuvat . . . he muuttaisivat pois kaummas. Kysymykseeni, miksi he eivät siinä tapauksessa jäisi paikoilleen, he vastasivat, etteivät he haluaisi asua yhdessä suomalaisten kanssa, koska nämä syövät kaikenlaista epäpuhdasta. Uskonto on siis täälläkin aiheuttanut jyrkimmän eron molempien kansanheimojen välille. Karjalaisilla naisilla on nimittäin sarafaani ja huivi sidottuna taakse pään ympäri. Kielessä oli heti samaa väriä kuin eteläisemmässä karjalan kielessä, paitsi että täällä se ei ollut kadottanut niin paljon alkuperäisestä luonteestaan. Toisin on täälläkin *tsch (metschä, itsche)* ja *k u* sijasta (*kakla, nakrattaa*)."

Kaksi päivää myöhemmin, jo rajan venäläisellä puolella, Sjögren kirjoitti muistiinpanoihinsa ensimmäisen maininnan vanhoista kansanrunoista kertoessaan, että paikkakuntalaiset luulivat niiden säilyvän pohjoisempana Vuokkiniemen seuduilla.

Kuitenkin hänelle kerrottiin, että *'vanhalla väellä* oli ollut enemmän Wäinämöisestä ynnä muusta'. Sjögren sai muuten sen käsityksen, että nuorempi väki lauloi mieluummin venäläisiä lauluja. Kuitenkin erittäin mielenkiintoinen on Sjögrenin havainto jo vuodelta 1825, että kalevalaisten runojen esittäminen ei ollut ilmeisesti tavallisen kansan harrastus, vaan niitä esitettiin *'vain heidän tapansa mukaan korkeampaan tarkoitukseen.'*

Tämän ja seuraavien päivien muistiinpanoissa vilisee yksityiskohtia kreikkalaiskatolisten tavoista, erikoisesti heidän suomalaisen matkamiehen silmissä oudoista syömätavoistaan, talouselämästä ja uskomuksista sekä kielenkäytöstä. Sjögren siteeraa runoaineistoa ja ihmettelee sen merkitystä. Rastahan-
kosken varrella lähellä Tsirkkaniemeä matkalla Jyskyjärvelle Sjögren pohti erään Häme-h-nimisen kosken nimen alkuperää:

"Syitä Häme-hkoski -nimeen ei osattu antaa, mutta he tuntevat kyllä Häme-h-nimen. Eräällä puheliaalla vanhalla akalla oli syytä virkkaa:

*Häme-hssä härkä suuri,
Suomessa sika lihava,
kattilalla leikatti
kiirwehellä keitetti,
astiwolla kynnetti,
atralla astiwoitti."*